

ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті висвітлено сучасні реалії, які визначають макроекономічний стан в Україні та вносять суттєві корективи в розвиток. Розглянуто найближчі перспективи соціально-економічного розвитку України.

Ключові слова: прогнозування, сценарії, соціально-економічний розвиток.

M.V. DYKHA
Khmelnitskyi National University

PREDICTION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

In the article the modern realities that define the macroeconomic situation in Ukraine and to make significant adjustments in development. Considered the immediate prospects of socio-economic development of Ukraine.

At the state level necessary to more effectively implement the declared reforms. Their implementation should give positive results. The most important prerequisites for the development of Ukraine – is in Donbass end the war, the rebuilding of the region, as well as fight against corruption and embezzlement.

Keywords: forecasting, scenarios, socio-economic development.

Постановка проблеми. У національній економіці, як і в будь-якій динамічній системі, подія або дія спричинює позитивні або негативні наслідки. Однак можливо й необхідно нейтралізувати або звести негативний вплив до мінімуму, якщо вчасно внести відповідні корективи в управлінсько-господарські рішення щодо змісту й характеру соціальної, демографічної, економічної, структурної, техніко-технологічної, інвестиційно-інноваційної, грошово-кредитної, валютної, митної та іншої політики держави з метою стабілізації, активізації соціально-економічного розвитку країни. Тому особливо важливими стають прогнози як засіб наукового передбачення, варіантного аналізу, отримання додаткової інформації при виробленні рішень, особливо на попередніх стадіях розробки планів, стратегій розвитку.

Прогнозування розвитку соціально-економічних процесів обумовлюється необхідністю науково-практичного обґрунтування стратегії соціально-економічного розвитку держави, визначення потреби в різних видах ресурсів для досягнення цілей соціально-економічного розвитку, для виявлення найбільш імовірних й ефективних (оптимальних) варіантів поточних, середньострокових і довгострокових планів, обґрунтування основних напрямів соціально-економічної, техніко-технологічної, інформаційної, демографічної тощо політики, передбачення наслідків рішень і заходів, оцінювання наслідків реформ і реалізації певних стратегічних ініціатив.

Аналіз досліджень і публікацій. Перші роботи із сценарного підходу з'явилися на початку 1960-х рр. для прогнозування розвитку подій на міжнародній політичній арені*. У наступні роки сценарії стали широко використовуватися для довгострокового економічного прогнозування глобальних об'єктів (світова динаміка, народонаселення країн і континентів). Пізніше об'єктами сценарних досліджень стають перспективи внутрішньофірмового розвитку, кон'юнктури ринків конкретних товарів, шляхи вирішення соціальних проблем.

Питанням прогнозування соціально-економічного розвитку України присвячені колективні дослідження фахівців Інституту стратегічних досліджень, Інституту економіки та прогнозування НАН України, праці В. Геєця [10], В. Беседіна [7], І. Крючкової [2], О. Пенькової [5], Л. Сергєєвої [9] та ін.

Розробляючи ймовірні прогнозні сценарії соціально-економічного розвитку України потрібно враховувати, що їх реалізація по різному визначає/спрямовує економічну та соціальну ситуацію в країні. Тому доцільно розглянути питання, які стосуються найближчих перспектив соціально-економічного розвитку України, дослідити можливі сценарії розвитку України з урахуванням впливу сучасних реалій, що і є **метою статті**.

Виклад основного матеріалу. Успішність прогнозування у значній мірі залежить від стабільності загальної економічної ситуації. Для прогнозів, розроблених у кризовий період, у періоди трансформаційних перетворень у країні, характерні значні похибки. Середня точність прогнозів убуває зі збільшенням горизонту прогнозування. Так, ВВП прогнозується на один квартал вперед краще, ніж на два квартали, краще на два квартали вперед, ніж на три квартали, і т. д. Але ця різниця поступово згладжується з віддаленням у майбутнє. У певному сенсі можна говорити про правило – «довші прогнози – більше похибок». Кожна з потенційних складових прогнозу – екстраполяція часових рядів і зв'язків між ними, зовнішня інформація, а також думки експертів – схильна до погіршення при подовженні горизонту прогнозування.

Порівняння багатоперіодних прогнозів з точки зору статистичних висновків ускладнюється

* Вперше термін «сценарій» як характеристика методу прогнозування був ужитий на початку 1960-х рр. у дослідженнях Гудзонівського інституту «Про альтернативні будні світу: проблеми та теми».

корелюванням таких прогнозів, а значить і їх помилок принаймні у двох аспектах: всередині кожної послідовності прогнозів із заданим базовим періодом, між наступними одна за одною послідовностями багатоперіодних прогнозів, які частково належать до одного й того ж періоду прогнозування. Кожен багатоперіодний прогноз залежить від попередніх прогнозів, будучи їх ревізією. У результаті, складна кореляційна структура, що виходить, перешкоджає порівняльному оцінюванню якості (точності) прогнозів.

Слід зазначити, що у 80% випадків прогнозне значення можна обчислити, ґрунтуючись на принципі інерційності, і лише у 20% випадків (і менше) будуть суттєві зміни тренда [7].

Точність прогнозів залежить як від об'єктивних умов, таких як природа прогнозованої змінної і довжина горизонту прогнозування, так і від атрибутів самого прогнозиста, таких як теорія (ідеологія), якій він слідує (кейнсіанський або монетаристський підхід і т. ін.), і методика, за допомогою якої ця теорія використовується для побудови кількісного прогнозу.

Результативність прогнозів (їх об'єктивність) значною мірою зумовлюється правильним вибором методу прогнозування (під методами економічного прогнозування розуміють сукупність заходів та способів мислення, що дозволяють на основі аналізу ретроспективних даних, екзогенних та ендогенних зв'язків об'єкта прогнозування, а також їх вимірювань у рамках явища або процесу, що розглядається, з певною імовірністю зробити висновок стосовно майбутнього розвитку об'єкта [4, с. 4]). Передусім це стосується статистично-математичних методів, які мають свою специфіку в прогнозуванні економічних явищ, які знаходять прояв у їх можливостях і обмеженнях. При застосуванні статистичних методів прогнозування часовий ряд аналізують як реалізацію дискретного випадкового процесу. На противагу цьому, за методами нелінійної динаміки часовий ряд є ітераційною послідовністю, що породжується детермінованим нелінійним дискретним відображенням [9].

Дуже великі помилки прогнозів характерні для поворотних точок економічних циклів. Зрозуміло, що було б бажаним якимось чином передбачати поворотні точки, щоб зменшити помилки прогнозів. Якщо структурні зрушення, різкі зміни в параметрах економічного процесу відбуваються протягом досліджуваного періоду, то ці зміни можна помітити й врахувати в процесі прогнозування. Якщо ж несподівана зміна відбудеться після проведення дослідження, то зроблені прогнози виявляться недостовірними. Передбачити майбутні різкі зміни, які на даний момент ще статистично не відрізняються від випадкових коливань, можна лише використовуючи різні непрямі індикатори (наприклад: поведінка економічної системи під впливом розподілу бюджетних коштів).

Вирішення проблем сьогодення України є визначальними для її подальшого соціально-економічного розвитку. Теперішньому стану речей передували події та тенденції, які обумовили нинішню ситуацію. Політичні протистояння, соціально-економічні проблеми були індикаторами загроз, які, на жаль, не вирішувались. Населення країни, окремі представники громадськості, громадські активісти апелювали до влади в різні часи незалежної України щодо необхідності вирішення питань економічного, соціального, політико-правового характеру, проте не були почутими. Тому, на нашу думку, сьогодні ми отримали «критичну масу невдоволень» різними аспектами життєдіяльності в Україні, що вилилось у різні форми прояву таких невдоволень.

Вторинні ефекти внутрішніх політичних та економічних потрясінь, анексії Криму та військових дій на Донбасі поширилися на більшість секторів вітчизняної економіки. Внаслідок цього поглиблюються існуючі диспропорції, падає ВВП, відбувається скорочення обсягів промислового виробництва, виконаних будівельних робіт, зовнішньої торгівлі, знижуються обсяги освоєння капітальних інвестицій тощо.

Скорочення промислового виробництва, розпочате наприкінці 2012 р., поглиблюється з огляду на зупинку промислових потужностей Луганської та Донецької областей та через труднощі на російському ринку збуту. У зв'язку з подіями в країні спад ВВП у 2014 р. був цілком природним.

Через девальвацію національної валюти на фоні відчуженості (непідконтрольності) значної частки підприємств Донбасу та низької ймовірності залучення загалом вітчизняними підприємствами додаткових кредитних та інвестиційних ресурсів в період військових дій, експортної діяльності сировинного спрямування та світової переорієнтації на експортні поставки більш дешевої чорної металургії з Китаю та Індії не слід очікувати навіть в умовах певного покращення цінової конкурентоспроможності швидкого відновлення промислового виробництва в короткостроковій перспективі.

За умови реалізації оптимістичного сценарію розвитку після закінчення військових дій на сході України, реалізації задекларованих структурних реформ та відновлення припливу інвестиційних ресурсів можна очікувати на відбудову зруйнованих заводів із застосуванням новітніх технологій, а отже, й збільшення випуску конкурентоспроможної високотехнологічної продукції.

Додатковим фактором гальмування економічного розвитку України є скорочення кредитування. Стандарти останнього формуються під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, які для України вкрай негативні. Масовий відплив депозитів у 2014 р., обумовлений реакцією вкладників на погіршення ситуації у країні, панічними настроями населення, а також значні внутрішні дисбаланси банківських установ та ускладнений доступ до світових фінансових ринків не дозволяють прогнозувати зниження ставок по кредитах і їх доступності для малого та середнього бізнесу.

У міжнародній торгівлі певні короткострокові позитивні ефекти, досягнуті в результаті девальвації національної валюти, нівелюються падінням експорту продукції підприємствами України через вимушену економічну ізоляцію Донбасу (підприємства Донбасу забезпечували чверть усього експорту країни), а також через заборону експорту низки вітчизняних товарів на російський ринок, на який надходила п'ята

частина всього експорту України. Тому національним товаровиробникам необхідно переорієнтуватись на інші ринки збуту.

Разом з тим зупинка низки заводів машинобудівної та металургійної галузей, невизначеність з періодом відновлення їх діяльності та інертність багатьох товаровиробників в пошуку додаткових ринків збуту не дозволяють очікувати в короткостроковій перспективі швидкої заміни російського ринку збуту на ринок країн ЄС через низьку конкурентоспроможність зазначених вітчизняних товарів на європейському ринку та відновлення експортних позицій хоча б на рівні 2013 р. Проблемою також є високий рівень енергомісткості в Україні. Зокрема, для хімічної промисловості споживання газу та високі ціни на нього, а також падіння світових цін на аміак та азотні добрива є передумовами згорання виробництва або переведення підприємств на менш інтенсивне використання потужностей. Це позначиться не лише на зменшенні бюджетних та валютних надходжень, а й на підвищенні рівня безробіття, що негативно вплине на рівень економічного зростання у короткостроковій перспективі.

Крім того, на міжбанківський ринок з метою купівлі валюти виходить і НАК «Нафтогаз» для оплати поставок газу (особливо в період опалювального сезону). Тому сезонний фактор здійснює додатковий дестабілізуючий вплив на валютний ринок.

Фактором для зміцнення позицій національної валюти та зменшення амплітуди її коливань є очікувані чергові транші від МВФ та традиційні експортні поставки зернових на світові ринки, зокрема до країн ЄС з огляду на надання ними торговельних преференцій.

За нинішніх геополітичних та економічних умов економічне зростання національної економіки може забезпечувати аграрний сектор з огляду на перспективи розширення експортної географії збуту продукції АПК. Завдяки відкриттю європейського ринку для українських товарів та скасуванню ввізних мит можна очікувати зростання обсягів експорту сільськогосподарської продукції до ЄС. Не менше третини сільськогосподарських товаровиробників виробляють продукцію, сертифіковану в Європі, загалом це стосується м'яса птиці. Сертифіковані згідно європейських стандартів товари конкурентоспроможні і в інших регіонах світу. Крім того, навіть при зниженні світових цін на зернові безмитна торгівля останніми до країн ЄС в межах квот додаватиме експортерам додаткових стимулів та дозволить виробникам наростити експорт та збільшити приплив валютної виручки.

Негативним фактором, як і у випадку з промисловим виробництвом, є сировинна спрямованість експорту, проте за умови реалізації оптимістичного сценарію розвитку у середньостроковій перспективі структура експорту змінюватиметься.

Тому в цілому відкриття ринку країн ЄС надає Україні базу для розширення експортної діяльності та допоможе товаровиробникам компенсувати збитки від втрати російського ринку лише в середньостроковій перспективі після сертифікації українських товарів згідно європейських стандартів. Крім того, внаслідок погіршення споживчих настроїв населення та падіння доходів домогосподарств через уповільнення зростання заробітних плат та девальвацію національної валюти не варто очікувати на зростання темпів внутрішнього споживання. Тому суттєва переорієнтація експортерів на внутрішній ринок у короткостроковій перспективі є малоімовірною.

Високий рівень інфляції хоча й значно впливає на рівень реальних доходів та витрат населення може розглядатися як додатковий стимул для розвитку національного товаровиробництва. Імпортозаміщення може бути чинником подолання економічної кризи в середньостроковій перспективі.

Складна ситуація з бюджетними надходженнями на тлі падіння економічного розвитку посилюється політичними ризиками та значними видатками на проведення АТО. При затягуванні АТО є ймовірність збільшення видатків та недоотримання доходів бюджету в 2015 р. через зменшення податкових надходжень та, відповідно, збільшення дефіциту бюджету. Вирішення соціально-економічних проблем (фінансування видатків) через емісію грошей, а також зменшення бюджетного відшкодування ПДВ породжуватиме наступний виток проблем. Тому без стабілізації ситуації на сході України, покращення результатів діяльності підприємств та поліпшення споживчих настроїв населення забезпечити позитивну тенденцію із наповненням бюджету буде вкрай складно.

Крім того, через девальвацію відбулося значне зростання як державного боргу, так і витрат на його обслуговування. З огляду на підвищені геополітичні ризики навколо України для інвесторів не варто прогнозувати зниження відсоткових ставок по обслуговуванню боргу, що є додатковим тиском на державний бюджет. Вкрай важливо здійснювати постійний контроль та своєчасне втручання в податково-бюджетне регулювання з метою уникнення нарощення високих рівнів зовнішнього та внутрішнього державного боргу, особливо за низького рівня доходів державного бюджету. До того ж, відповідно до зобов'язань України перед Росією, остання може негайно вимагати повернення грошей (по викуплених Росією євробондів на суму 3 млрд дол США), що в свою чергу може визвати широкий дефолт по всіх міжнародних боргах країни. Також через значне скорочення економіки й девальвацію національної валюти є ризик, що співвідношення зовнішнього боргу до ВВП може перевищити граничну встановлену межу 60%.

У той же час, при прогнозуванні на середньострокову перспективу основних макроекономічних показників у експертів, які висловлюють свої прогнози в засобах масової інформації, не прослідковується єдиного бачення розвитку країни. Розбіжності спостерігаються як за загальними показниками, так і за їх компонентами. Зазначимо, що діючий Кабінет Міністрів України затвердив прогнозні показники економічного та соціального розвитку України на 2015–2017 рр. [8].

Таблиця 1

Основні прогностичні макропоказники економічного й соціального розвитку України на 2015–2017 рр.

№	Найменування показника	2015 (прогноз)			2016 (прогноз)			2017 (прогноз)		
		сценарій 1	сценарій 2	сценарій 3	сценарій 1	сценарій 2	сценарій 3	сценарій 1	сценарій 2	сценарій 3
1	ВВП номінальний, млрд грн	1850,2	1831	1793,3	2106,1	2080,4	1972	2365,1	2359,7	2169,2
	% попереднього року	94,5	91,4	88,1	102	97,5	93	103,5	101	97
2	Індекс споживчих цін, у середньому до попереднього року, %	133,5	137,4	140,1	111,3	121,7	124,8	107,8	111,3	112
	грудень до грудня попереднього року, %	126,7	138,1	142,8	109	114,4	116,4	107,7	108,9	109,7
3	Індекс цін виробників промислової продукції (грудень до грудня попереднього року), %	126,5	131,9	133,5	112	117	118,1	109,4	110,5	111
4	Прибуток прибуткових підприємств, млрд грн	307,9	305,2	303,3	367,4	357,1	335,2	430,8	410,6	373,4
5	Загальна сума витрат на оплату праці та інших виплат, пов'язаних з відносинами трудового найму, млрд грн	505,9	496,4	483,4	566,3	543,7	515,7	627,7	606,1	553,6
	у т. ч. фонд оплати праці найманих працівників і грошового забезпечення військовослужбовців, млрд грн	478,6	469,6	457,3	535,1	513,8	487,3	592,5	572,1	522,6
6	Середньомісячна заробітна плата працівників, номінальна, грн	3990	3947	3831	4482	4420	4208	4981	4946	4567
	номінальна, скоригована на індекс споживчих цін, % до попереднього року	86	82,6	78,7	100,9	92	88	103,1	100,6	96,9
7	Кількість зайнятих економічною діяльністю у віці 15-70 років, млн осіб	17,93	17,81	17,67	17,97	17,89	17,74	18,02	17,97	17,82
8	Рівень безробіття населення у віці 15-70 років за методологією МОП, % до економічно активного населення відповідного віку	10,2	10,8	11,5	9,9	10,3	11	9,5	9,7	10,5
9	Продуктивність праці, % до попереднього року	95,4	92,9	90,2	101,8	97,1	92,6	103,2	100,6	96,6
10	Сальдо торговельного балансу, визначене за методологією платіжного балансу, млн дол США	-2190	-1704	-564	-2683	-1904	-398	-3065	-2242	-216
11	Експорт товарів і послуг, млн дол США	60816	57656	54534	63201	59163	52038	66462	61791	50 486
	% до попереднього року	93	88,1	83,4	103,9	102,6	95,4	105,2	104,4	97
12	Імпорт товарів і послуг: млн дол США	63006	59360	55098	65884	61067	52436	69527	64033	50702
	% до попереднього року	89,3	84,2	78,1	104,6	102,9	95,2	105,5	104,9	96,7

Джерело: складено за даними [8].

Документом передбачається, що Україна буде розвиватися за одним з трьох сценаріїв. Дані табл. 1 свідчать про те, що прогнозні сценарії розвитку є достатньо обережними. Макроекономічний розвиток України у 2015 р. згідно з жодним із трьох сценаріїв, розроблених урядом, не є оптимістичним. Передбачається суттєве зростання споживчих цін (в діапазоні 33,5–40,1%), середньомісячна заробітна плата складе 78,7–86% від її рівня 2014 р. Прогнозується зростання рівня безробіття до 10,2–11,5%, спад ВВП. На 2016–2017 рр. передбачено сценарії розвитку, які також важко назвати оптимістичними. Лише за умов відносно найоптимістичнішого першого сценарію передбачено несуттєве (на 0,9%) зростання середньомісячної заробітної плати у 2016 р. відносно, що важливо, низького рівня порівняльної бази попереднього 2015 р. У 2017 р. передбачуване зростання середньомісячної заробітної плати на 3,1% і на 0,6% згідно з першим і другим сценарієм розвитку аж ніяк не вирішує проблем відтворення трудових ресурсів та забезпечення потреб розвитку людини. Прогнозування росту ВВП у 2016–2017 рр. (згідно першого сценарію у 2016 р., а в 2017 р. – першого та другого сценаріїв) в діапазоні 1–3,5% можна назвати провалом.

На нашу думку, на державному рівні необхідно дівіше впроваджувати декларовані реформи, їх втілення має давати позитивні результати. Найважливішими умовами розвитку України є припинення війни на Донбасі, відбудова краю, а також рішуча боротьба з корупцією і розкраданням.

Проанонсовані реформи поки що носять декларативний характер. Думка про те, що по всіх напрямках реформування національної економіки й соціальної сфери потрібні значні фінансові ресурси є, на нашу думку, міфом. За умов політичної волі, ефективних державних рішень, реалізації стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку (див. детальніше [1]), на думку автора, можна досягти позитивних результатів макроекономічного розвитку.

Насамперед, необхідно змінити наведені нижче реалії, які обумовлюють сучасні інерційні негативні тенденції соціально-економічного розвитку України:

- більшість чиновників на всіх рівнях продовжують працювати неефективно (продовжують брати участь у «відкатах» тощо або не діють тоді, коли повинні), у межах своїх повноважень не створюють умов розвитку, а, навпаки, гальмують його;

- очікувальну позицію та прагнення більшості змінити інших/усіх, не змінюючись самому, тобто згідно принципу: «нехай живуть по новому, чесно – всі, а я – пізніше, можливо, приєднаюсь»;

- зловживання монополією становищем та нав'язування корисливих, корпоративних позицій державі, лобювання власних інтересів на державному рівні (через прийняття потрібних законів у ВРУ, прийняті Постанови КМУ, через призначення «потрібних людей» керівниками (менеджерами) підприємств державного сектору тощо).

Для покращення макроекономічної ситуації в Україні необхідно здійснити системні реформи в усіх секторах національної економіки, активізувати соціально-економічний розвиток України, а також необхідно подолати існуючу системну диспропорцію розподілу державних видатків між сегментами соціально-економічної системи.

Пріоритетом для держави повинна стати прагматична соціально-економічна політика, спрямована на стимулювання економічного зростання за рахунок, насамперед, внутрішніх факторів. Тим шляхом, який може надати соціально-економічній системі імпульс для зростання, є суттєве збільшення державних інвестицій в економіку в сукупності з непопулярними кроками в соціальній сфері.

Процеси стимулювання економічного зростання відбуваються виключно через інвестування. Чим інтенсивніше воно здійснюється, тим швидше проходить відтворювальний процес, тим активніше відбуваються ефективні ринкові перетворення. І навпаки, менші обсяги та гірша інвестиційна структура – знижується результативність усіх господарюючих суб'єктів і економіки загалом.

Зростання інвестицій в економіку буде мати накопичувальний позитивний ефект через віддачу від модернізації і в кожний наступний рік ВВП буде зростати більшими темпами, що буде основою для підвищення видатків на соціально-економічні потреби країни. Головне на даному етапі розвитку економіки України – надати системі імпульс для зростання, який має базуватися на конкретних кроках і рішеннях.

З історії минулого ХХ сторіччя відомі досить успішні приклади, коли держава виступала активним учасником структурної модернізації національних економік. Це, насамперед, досвід післявоєнної Японії, Південної Кореї, Тайваню, Малайзії та ряду інших країн Азії, в яких динамічна економічна модернізація стала в остаточному підсумку основою культурно-цивілізаційної трансформації в напрямку формування демократичного суспільства західного типу. За активної участі уряду США протікала структурна й технологічна модернізація американської промисловості в роки Другої світової війни та в наступні десятиріччя «холодної війни» і дані приклади можна продовжувати.

У моделях економічного зростання завжди в центрі уваги була економічна сфера, соціальні видатки розглядалися як необхідна складова соціально-економічного розвитку, обсяги яких залежали від стану економіки, темпів економічного зростання.

Отже, держава має створити належні умови ведення бізнесу, що стане основою створення робочих місць, розвитку економіки, впровадження нових технологій, забезпечення конкурентоспроможності; прибрати корупційні схеми та ефективно управляти коштами державного бюджету.

Висновки. Розробляючи ймовірні прогнозні сценарії соціально-економічного розвитку України потрібно враховувати сучасні реалії: погіршення соціально-економічного становища в країні, а найгірше – людські жертви, які вносять суттєві корективи в подальший розвиток країни. Тому, Україні як ніколи необхідно приймати та втілювати ефективні державні рішення, забезпечити безпеку громадян, реалізовувати системні заходи щодо стабілізації та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку.

Найбільш важливими передумовами розвитку України є закінчення військових дій на Донбасі, відновлення в регіоні, а також боротьба з корупцією і розкраданням.

Забезпечення економічного зростання має ґрунтуватися на широкомасштабній модернізації економіки та реформуванні системи задоволення соціальних потреб.

Література

1. Диха М. В. Соціально-економічний розвиток України: стан, проблеми, перспективи : [монографія] / М. В. Диха. – Київ : Центр учбової літератури, 2013. – 384 с.
2. Крючкова І. В. Макроекономічне моделювання та короткострокове прогнозування : [монографія] / І. В. Крючкова. – Київ : Ін-т екон. та прогнозування НАН України, 2000. – 336 с.
3. Модели оценки, анализа и прогнозирования социально-экономических систем : [монографія] / [Клебанова Т. С., Кизим Н. А., Благуи И. С. и др.]; Харьков : ИНЖЭК, 2010. – 277 с.
4. Основы социального управления : [учеб. пособие] / [А. Г. Гладышев, В. Н. Иванов, В. И. Патрушев и др.] ; под ред. В. Н. Иванова. – Москва : Высш. шк., 2001. – 271 с.
5. Пенькова О. Г. Методологія прогнозування основних макроекономічних показників на довгостроковий період / О. Г. Пенькова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 2 (117). – С. 57–57.
6. Проблемы прогнозирования некоторых макроэкономических показателей / [Р. М. Энтов, В. П. Носко, А. Д. Юдин и др.]. – Москва : Ин-т экономики переход. периода, 2002. – 325 с.
7. Прогнозування і розробка програм : [метод. рек.] / [В. Ф. Беседін та ін.] ; за ред. В. Ф. Беседіна. – Київ : Наук. світ, 2000. – 468 с.
8. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2015 рік та основних макрпоказників економічного і соціального розвитку України на 2016 і 2017 роки та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Каб. Міністрів України : від 27.08. 2014 р. № 404. [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/404-2014-п>.
9. Сергеева Л. Н. Моделирование поведения социально-экономических систем методами нелинейной динамики : (теории хаосу) : [монографія] / Л. Н. Сергеева. – Запоріжжя : ЗГУ, 2002. – 227 с.
10. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – Київ: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

References

1. Dykha M. V. Sotsialno-ekonomichniy rozvytok Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy : [monohrafiia] / M. V. Dykha. – Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2013. – 384 s.
2. Kriuchkova I. V. Makroekonomichne modeliuвання ta korotkostrokovе prohnnozuvanniz : [monohrafiia] / I. V. Kriuchkova. – Kyiv : In-t ekon. ta prohnzuvannia NAN Ukrainu, 2000. – 336 s.
3. Modeli otsenki, analiza i prohnzovaniia sotsialno-ekonomicheskikh system : [monohrafiia] / [Klebanova T. S., Kizim N. A., Blahun I. S. i dr.]; Kharkov : INZhEK, 2010. – 277 s.
4. Osnovy sotsialnoho upravleniia : [ucheb. posobie] / [A. G. Gladyshev, B. N. Ivanov, V. I. Patrushev i dr.] ; pod red. V. N. Ivanova. – Moskva : Vyssh. shk., 2001. – 271 s.
5. Penkova O. G. Metodolohiia prohnzuvannia osnovnykh makroekonomichnykh pokaznykiv na dovhostrokovyi period / O. G. Penkova // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. – 2011. – № 2 (117). – S. 57–57.
6. Problemy prohnzovaniia nekotorykh makrotkonomicheskikh pokazatelei / [R. M. Entov, V. P. Nosko, A. D. Iudin i dr.]. – Moskva : In-t ekonomiki perekhod. perioda, 2002. – 325 s.
7. Prohnzuvannia i rozrobka prohram : [metod. rek.] / [V. F. Besedin ta in.] ; za red. V. F. Besedina. – Kyiv : Nauk. svit, 2000. – 468 s.
8. Pro skhvalennia Prohnzozu ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy na 2015 rik ta osnovnykh makropokaznykiv ekonomichnoho I sotsialnoho rozvytku Ukrainy na 2016 i 2017 roky ta vyznannia takymy, shcho vtratly chynnist, deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy : vid 27.08. 2014 r. № 404. [Elektronnyi resurs] . – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/404-2014-п>.
9. Sergeeva L. N. Modeliuvannia povedinky sotsialno-ekonomichnykh system medodamy neliniinoi dynamiky : (teorii khaosu) : [monohrafiia] / L. N. Sergeeva. – Zaporizhzhia : ZHU, 2002. – 227 s.
10. Sotsialno-ekonomichniy stan Ukrainy: naslidky dlia narodu ta derzhavy: natsionalna dopovid / za zah. red. V. M. Heitsia [ta in.]. – Kyiv : NVTs NBUB, 2009. – 687 s.